

УДК 81'373.47:004.8

Борисенко О. А.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов економічного факультету,
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка

НЕОЛОГІЗМ ТА ВАРІАТИВНІСТЬ В ЕПОХУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ПРОБЛЕМИ КОДИФІКАЦІЇ ТА УНІФІКАЦІЇ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Стрімка експансія високотехнологічних галузей, особливо Штучного Інтелекту (ШІ), машинного навчання (*Machine Learning*) та *Big Data*, поставила перед сучасним термінознавством безпрецедентно складне завдання. Динамічне продукування термінологічних неологізмів та надмірна варіативність вже закріплених понять створюють критичні перешкоди для їх ефективної стандартизації та кодифікації.

Систематизація першоджерел термінологічної варіативності у сфері ШІ дозволяє класифікувати їх як лінгвопрагматичні (синонімія, омонімія, полісемія, що виникають через нестачу часу на унормування та вплив іншомовних моделей), гносеологічні (різні школи та підходи до опису одних і тих же явищ, наприклад, різні тлумачення терміну агент у слабкому та сильному ШІ) та інституційні (вплив англomовної

комунікації та відсутність єдиного, оперативного органу кодифікації) [1, с. 15]. Зокрема, спостерігається широка варіативність, викликана конкуренцією між калькуванням (наприклад, глибоке навчання та *Deep Learning*), транслітерацією (наприклад, дип лернінг), а також між аббревіацією (ШІ, НМ) та повним найменуванням (нейронна мережа). Ця ситуація створює значні перешкоди для професійної комунікації, оскільки науковці та інженери можуть використовувати різні терміни для позначення одного й того ж поняття, що призводить до непорозумінь, зниження довіри до документації та ускладнення міжвідомчої взаємодії. З іншого боку, термін може мати різні значення в залежності від галузі застосування – наприклад, поняття моделювання в математиці, інженерії та філософії ШІ. Важливим лінгвістичним механізмом є також метафоричне переосмислення загальноживаної лексики (нейрон, мережа, навчання, еволюція), що вимагає чіткої, недвозначної дефініції для збереження термінологічної строгості, особливо у випадку регуляторних документів.

Для забезпечення ефективної кодифікації української терміносистеми ШІ необхідно аналізувати не лише формальну структуру термінів, але й їхнє функціональне навантаження у різних контекстах. Однією з найгостріших проблем є неконтрольоване запозичення та надмірне використання англіцизмів, яке часто не має під собою мовної необхідності і лише посилює варіативність, створюючи бар'єри для фахівців, які не володіють англійською на достатньому рівні. Унормування вимагає критичного підходу до запозичень і пріоритету національних мовних засобів, якщо вони здатні точно передати поняття (наприклад, упередження замість баяс).

Проблема міждисциплінарної термінологічної конвергенції ШІ посилюється тим, що терміни мігрують між інформатикою, математикою, лінгвістикою, біологією (біоінспіровані алгоритми) та філософією (етика ШІ), внаслідок чого набувають при цьому специфічних значень, які не завжди збігаються із загальнонауковим тлумаченням [3, с. 88]. Це зумовлює необхідність переходу від вузькогалузових термінологічних словників до інтегрованих, міждисциплінарних онтологій, які можуть відображати складні зв'язки між термінами різних галузей та їхніми синонімічними рядами. Особлива увага має бути приділена процесу глосаризації, тобто швидкому створенню глосаріїв, які фіксують найбільш поширені неологізми відразу після їхньої появи у науковому дискурсі. Це є першим кроком до їхньої подальшої уніфікації. Прискорений характер розвитку галузі вимагає відмови від застарілих методів кодифікації, які

можуть тривати роками, на користь динамічних, відкритих систем, що регулярно оновлюються.

Особливої уваги заслуговує термінологічна робота у сфері ШІ, яка безпосередньо переплітається з етичною та правовою складовою. Поява таких понять, як алгоритмічна упередженість (*algorithmic bias*), відповідальний ШІ (*responsible AI*) або пояснюваний ШІ (*Explainable AI*), вимагає не лише точної передачі терміна, але й чіткої фіксації його дефініційного обсягу в нормативно-правовому полі. Неоднозначність у тлумаченні цих термінів може мати серйозні соціальні та юридичні наслідки, тому термінологічна уніфікація стає питанням національної безпеки та захисту прав громадян. В Україні, як і в ЄС, гостро стоїть питання імплементації Директиви щодо ШІ, що вимагає створення *ad hoc* термінологічних комісій для швидкої адаптації та унормування відповідної правової терміносистеми. Запропонована методологія кодифікації повинна включати індекс стабільності терміна – показник, який оцінює ймовірність закріплення терміна в професійному середовищі, щоб мінімізувати зусилля, витрачені на кодифікацію перехідних або нестійких неологізмів. Це підвищує ефективність роботи термінологічних центрів [4, с. 91].

Для ефективної уніфікації необхідно застосовувати сучасні корпусні технології та методологію прискореної кодифікації, засновану на принципах системності, точності та потенційної стандартизованості. Методика повинна включати: а) моніторинг англійських наукових джерел та міжнародних стандартів; б) виявлення нових термінологічних одиниць з урахуванням частотності їхнього вживання; в) оперативне обговорення українських еквівалентів (перевага надається благозвучним калькам або українським дериватам над транслітерованими формами); г) фіксацію рекомендованого варіанту у відкритих електронних термінологічних базах, доступних широкому загалу. Необхідно посилити роль національних органів стандартизації (ДП «УкрНДНЦ») у співпраці з галузевими експертами та термінологами-практиками для оперативного створення та оновлення термінологічних стандартів ДСТУ. Це дозволить мінімізувати термінологічний хаос і підвищити конкурентоспроможність української науково-технічної мови у глобальному контексті [2, с. 42].

Висновки: Інтенсивна неологізація та варіативність термінів ШІ є об'єктивною реальністю, але вимагає свідомого управління. Забезпечення прозорості, однозначності і стабільності терміносистеми ШІ, включно з її етичною та правовою підсистемою, є критичним чинником технологічного розвитку країни. Цього можна досягти лише шляхом активної, проактивної кодифікаційної діяльності, що поєднує

лінгвістичну експертизу, галузеве знання та використання сучасних цифрових інструментів для динамічної стандартизації.

Створення національної термінологічної платформи для ШІ, що функціонує в режимі реального часу та інтегрує зусилля академічних установ, промисловості та державних регуляторів, є на сьогодні ключовим завданням. Така платформа має стати центральним джерелом унормованої термінології, запобігаючи стихійному формуванню варіативних рядів і сприяючи швидкому впровадженню стандартизованих українських еквівалентів у науковий обіг, освіту та IT-сектор. Динамічний моніторинг неологізмів та їхнє швидке унормування через цифрові реєстри є єдиним ефективним шляхом подолання термінологічного хаосу в умовах експоненціального технологічного зростання.

Література

1. Головащук С. І. Термінологічна варіативність у сучасній науково-технічній мові. *Лінгвістичні дослідження*. К. : Видавничий дім «Слово», 2024. С. 12–25.
2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. [2-ге вид., випр. і доп.]. К. : Академія, 2017. 464 с.
3. Яворська Г. М. Українська наукова термінологія: проблема кодифікації. *Мовознавство*. 2021. № 3. С. 85–97. URL : http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mova/2021_3/yavorska.pdf.
4. Terminology in the Digital Age: Challenges and Practices / ed. by S. C. Sager. Berlin : Mouton de Gruyter, 2023. 250 p.